

Городянська Л.В.,

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри обліку підприємницької діяльності
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ГУДВІЛА ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ ЙОГО ВАРТОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Проведено дослідження визначень, тлумачень категорії “гудвіл”, з’ясовано економічний зміст та особливості відображення гудвіла в обліково-аналітичній та податковій системах. Розглянуто та проаналізовано існуючі методичні підходи до оцінки вартості інтелектуального капіталу, який є складовою гудвіла.

The author treats definition of the category “goodwill”; elucidates the economic content and specifics of reflecting goodwill in the accounting-analytical and taxation systems; considers and analyzes the existing methodological approaches toward estimating the cost of intellectual capital which is a component of goodwill.

Економічна інтеграція країн, створення міжнародних об’єднань та спільних підприємств зумовили процеси стандартизації бухгалтерського обліку у світовому масштабі. Потенційні зарубіжні інвестори при оцінці українських підприємств звертають увагу не лише на вартість необоротних матеріальних активів підприємства, а й враховують його нематеріальні активи. У нашій країні у період командно-адміністративної економіки практика оцінювання гудвіла та відображення його вартості у балансі підприємства була відсутньою. Ринкові перетворення в Україні супроводжувалися реформуванням системи бухгалтерського обліку, що призвело до створення двох економіко-правових систем — обліково-аналітичної та податкової. В умовах формування та розвитку ринкових відносин актуальними стали процеси приватизації підприємств переважної більшості галузей економіки, державного житлового та державного земельного фонду. Процес приватизації передбачав використання методик оцінки реальної ринкової вартості підприємства.

У зарубіжній практиці прийнято враховувати категорію “гудвіл”, яка є важливою частиною нематеріальних активів підприємства. У складі нематеріальних активів зарубіжних підприємств гудвіл посідає особливе місце.

Блейк Джон, Амант Оріол визначають гудвіл як різницю між вартістю підприємства при купівлі та оцінкою його чистих активів¹.

Незважаючи на висвітлення питань визначення, обліку та оцінки гудвіла в літературі^{2,3,4}, більшість фахівців економічних служб підприємств недооцінює

¹ Блейк Джон, Амант Оріол. Европейский бухгалтерский учет. Справочник: Пер. с англ. — М.: Информационно-издательский дом “Филинь”, 1997. — 400 с.

² Осыпа Н.В. О необходимости учета внутреннегенерированного гудвилла // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: Науковий журнал. — Луганськ: СНУ, 2003. — № 2 (60) — С. 174—180.

значення цієї категорії та не вміє відобразити нематеріальні активи і зокрема гудвіл у балансі підприємства. Складовою нематеріальних активів підприємства є об'єкти інтелектуальної власності, що дістали юридичний статус. Неузгодженість деяких питань обліку та оцінки гудвіла на законодавчому рівні призвела до невизначеності методик, за якими оцінюють гудвіл підприємств.

Метою статті є дослідження підходів до трактування категорії “гудвіл”, з'ясування його економічного змісту, визначення особливостей відображення гудвіла в обліково-аналітичній і податковій системах та критеріїв оцінки інтелектуального капіталу підприємства з урахуванням набутого досвіду.

Обліково-аналітична та податкова системи мають різні цілі, об'єкти та функції. Тому облік, порядок відображення та оцінювання гудвіла у двох системах має певні особливості.

Гудвіл в обліково-аналітичній системі згідно з П(С)БО 19 “Об'єднання підприємств”⁵ визначається як перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання. Справедлива вартість — це сума, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операції між зацікавленими та незалежними сторонами. Особливості відображення гудвіла у такій системі будуть докладно розглянуті далі.

Гудвіл у податковій системі відповідно до п. 1.7 закону про прибуток⁶ — це “нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю як цілісного майнового комплексу, що виникає внаслідок кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів (робіт, послуг), нових технологій тощо”. Особливість відображення гудвіла у податковій системі полягає в тому, що вартість його не підлягає амортизації та не враховується у визначенні валових витрат платника податку.

Підходи в українській та міжнародній практиці щодо ведення бухгалтерського обліку та здійснення податкових розрахунків щодо нематеріальних активів принципово відрізняються. Тому багато українських підприємств, особливо тих,

³ Житняя И., Манухина М. Гудвилл: понятие, амортизация и оценка в бухгалтерском и налоговом учете // Вісник Тернопільської академії народного господарства: Науковий журнал. — Тернопіль, 2001. — Вип. 18. — С. 86—87.

⁴ Мельничук Л.Ю. Методологія оцінки нематеріальних активів при визначенні вартості акціонерного товариства // Міжнародні тенденції розвитку бухгалтерського обліку і аудита та перспективи для України: Тези доповідей на міжнародній науково-практичній конференції 19 травня 2006 року — К.: КНЕУ, 2006. — С. 162—163.

⁵ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 “Об'єднання підприємств”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.07.1999 року № 163 із змінами та доповненнями, внесеними наказами Міністерства фінансів України від 28.01.2000 року № 15, від 25.11.2002 року № 989 // Бухгалтерський облік і аудит. — 2002. — № 12. — С. 55—57.

⁶ Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28.12.1994 року № 334/94 ВР із змінами і доповненнями. У редакції Закону України від 22.05.1997 року № 283/97-ВР // Вісник податкової служби України. — 2004. — № 33—34 (315). — С. 3—64.

що працюють із зарубіжними партнерами, змушені водночас вести облік у трьох різних системах — обліково-аналітичній і податковій відповідно до вимог українського законодавства та фінансовій — відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

План рахунків⁷ й інструкція з його застосування є підставою створення концептуальних підходів до порядку відображення гудвіла та негативного гудвіла в обліку на рахунку 19 “Гудвіл” і встановлюють його зв’язок (кореспонденцію) з іншими рахунками бухгалтерського обліку. Цей рахунок має субрахунки 191 “Гудвіл при придбанні”, 192 “Негативний гудвіл” та 193 “Гудвіл при приватизації (корпоратизації)”. За дебетом субрахунку 191 “Гудвіл при придбанні” відображається вартість гудвіла, що виникає при придбанні іншого підприємства, за кредитом — сума нарахованої амортизації гудвіла і сума списаного гудвіла. За кредитом субрахунку 192 “Негативний гудвіл” відображається вартість негативного гудвіла, що виникає при придбанні іншого підприємства, за дебетом — зменшення його вартості при визначенні доходу. За дебетом субрахунку 193 “Гудвіл при приватизації” підприємства державного, комунального секторів економіки відображають вартість гудвіла, який виник при приватизації (корпоратизації), за кредитом — суму списаного гудвіла. Відображення в обліку гудвіла, який виник при приватизації (корпоратизації), відбувається відповідно до “Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об’єктами державної, комунальної власності”, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 19 грудня 2006 року № 1213. Гудвіл, який виник у процесі приватизації (корпоратизації), не амортизується. Такий гудвіл, за рішенням уповноваженого органу, цілком або частково може бути списаний. Аналітичний облік гудвіла й негативного гудвіла ведеться за об’єктами придбання. Амортизація гудвіла здійснюється відповідно до вимог п. 10 П(С)БО 19 “Об’єднання підприємств”⁸. Так, первісна (балансова) вартість гудвіла зменшується щомісячним рівномірним нарахуванням амортизації протягом строку корисного його використання, але не більше 20 років. Термін корисного використання гудвіла визначається з урахуванням прогнозованого періоду діяльності підприємства, нормативно-законодавчої бази, попиту на продукцію підприємства на ринку. Якщо гудвіл на кінець року не відповідає ознакам активу, його залишкова вартість списується на витрати діяльності підприємства.

⁷ План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 року № 291 із змінами та доповненнями, внесеними наказами Міністерства фінансів України від 09.12.2002 року № 1012, від 12.12.2003 року № 671; від 24.09.2004 року № 591; від 10.06.2005 року № 460; від 20.10.2005 року № 717 // Бухгалтерський облік і аудит. — 2005. — № 12. — С. 27—38.

⁸ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 “Об’єднання підприємств”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.07.1999 року № 163 із змінами та доповненнями, внесеними наказами Міністерства фінансів України від 28.01.2000 року № 15, від 25.11.2002 року № 989 // Бухгалтерський облік і аудит. — 2002. — № 12. — С. 55—57.

Відповідно до плану рахунків⁹ розглянемо процедуру обліку придбаного гудвіла у балансі підприємства-покупця (табл. 1).

Таблиця 1. Відображення господарських операцій придбаного гудвіла на рахунках підприємства-покупця

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
Придбано підприємство за грошові засоби	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	31 «Рахунки в банках»
Зараховано на баланс покупця активи придбаного підприємства, зокрема:		
1) основні засоби	15 «Капітальні інвестиції» 10 «Основні засоби»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами» 15 «Капітальні інвестиції»
2) запаси	20 «Виробничі запаси»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»
3) дебіторська заборгованість	36 «Розрахунки з покупцями і замовниками»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»
4) гудвіл	191 «Гудвіл при придбанні»	377 «Розрахунки з іншими дебіторами»
Нарахована сума амортизації гудвіла за місяць	92 «Адміністративні витрати»	133 «Накопичена амортизація нематеріальних активів»

Вартість гудвіла при придбанні підприємства дорівнюватиме різниці між вартістю придбання підприємства в цілому та вартістю його окремих складових активів, що наведені в балансі підприємства.

Тоді вартість гудвіла за даними табл. 1 визначатиметься таким чином:

$$\text{вартість придбання підприємства} - \left[\text{вартість основних засобів} + \text{вартість запасів} + \text{вартість дебіторської заборгованості} \right]$$

Розмір амортизації гудвіла за місяць розраховується рівномірним методом у такий спосіб:

$$\text{Розмір амортизації за місяць} = \frac{\text{вартість гудвіла}}{\text{термін корисного використання}} \times 12 \text{ місяців}$$

Неоднозначне тлумачення гудвіла, різні підходи до оцінки його вартості потребують вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, проведення науково-практичних розробок, що може бути корисним для застосування у практичній діяльності українських підприємств.

⁹ План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 року № 291 із змінами та доповненнями, внесеними наказами Міністерства фінансів України від 09.12.2002 року № 1012, від 12.12.2003 року № 671; від 24.09.2004 року № 591; від 10.06.2005 року № 460; від 20.10.2005 року № 717 // Бухгалтерський облік і аудит. — 2005. — № 12. — С. 27—38.

І.А. Бігдан¹⁰ вважає відсутність стандартів оцінки прав інтелектуальної власності й недостатнє розкриття методики проведення її оцінки в літературі основною причиною списання підприємствами з балансу на витрати вартості багатьох об'єктів при їх створенні та придбанні. Автор розглядає таку оцінку як важливу інформацію для проведення аналізу ефективності використання об'єктів інтелектуальної власності та виокремлює й докладно розглядає у роботі одинадцять стадій здійснення процесу оцінки.

За своєю суттю об'єкти інтелектуальної власності нематеріальні, а тому їх вартість не обмежується суто традиційними показниками, які застосовуються при оцінюванні матеріальних необоротних активів.

І.В. Журавльова¹¹ відносить інтелектуальну власність, інтелектуальний людський капітал, інтелектуальний структурний капітал та інтелектуальний споживчий капітал до складових інтелектуального капіталу. Способом визначення вартості підприємства автор вважає його продаж. Наведене автором у статті¹² визначення вартості інтелектуального капіталу дає можливість ототожнити її з вартістю гудвіла.

І.П. Житня та М.Ю. Манухіна¹³ вважають “гудвіл” новою, не достатньо дослідженою для української економіки категорією та відносять його до особливого виду нематеріальних активів. Автори здійснили огляд визначень гудвіла, що наведені в зарубіжній та вітчизняній літературі, розглянули економічну сутність цієї категорії та надали оцінку діючим підходам щодо встановлення вартості гудвіла. Врахувати на практиці усі чинники, що впливають на вартість гудвіла, майже неможливо, тому вони вважають, що будь-який спосіб визначення його вартості є суб'єктивним. Безліч способів оцінки гудвіла відрізняється різним визначенням його економічної сутності. Так, автори¹⁴ виокремлюють методи якісного й кількісного підходів. До методів якісного підходу вони відносять методи соціологічного опитування та експертний. Експертний метод поділяється на рейтингову й рекомендаційну оцінки. До методів кількісного підходу автори відносять метод розрахунку вартості гудвіла. Цей метод визначається як різниця між ринковими вартостями усього підприємства та його чистими активами. При визначенні ринкової вартості підприємства застосовують дохідний або порівняльний підходи.

¹⁰ Бігдан І.А. Технологія оцінки вартості прав інтелектуальної власності // Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць. — Спец. вип. / Відп. ред. В.Г. Лінник. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 55—61.

¹¹ Журавльова І.В. Фінансовий аспект оцінки інтелектуального капіталу // Фінанси України. — 2002. — № 10. — С. 103—109.

¹² Там само.

¹³ Житня І.П., Манухіна М.Ю. Гудвилл как особый вид нематериальных активов // Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць. — Спец. вип. / Відп. ред. В.Г. Лінник. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 162—168.

¹⁴ Там само.

В.В. Шкроміда¹⁵ вважає, що рейтингова оцінка становить комплексну характеристику якості функціонування підприємства, яка складається з даних аналізу його фінансового стану, визначення загального рейтингу серед підприємств-конкурентів та ранжування отриманих результатів відповідних показників у галузі.

Інформацію про гудвіл підприємства можна отримати лише після оцінки його реального стану й вона потрібна власникам, інвесторам та державі. Поставити на баланс підприємства та оцінити вартість такого неідентифікованого активу, як гудвіл, можна лише в момент купівлі-продажу підприємства, тому що ця категорія невіддільна від самого підприємства.

Л.Ю. Мельничук¹⁶ вважає, що на практиці використовують методи оцінки гудвіла, які орієнтовані переважно на міжнародні стандарти оцінки майна. Вартість інтелектуальної власності як елементу інтелектуального капіталу безпосередньо залежить від мети здійснення оцінки та методів її проведення.

Аналіз літературних джерел¹⁷ виявив необхідність встановлення та відображення зв'язків між категоріями “нематеріальні активи”, “інтелектуальний капітал”, “інтелектуальна власність”, “гудвіл”. Необхідно відзначити, що “гудвіл” відповідно до п. 3 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” було виключено зі складу нематеріальних активів, тобто дія стандарту тепер не поширюється на гудвіл, хоча за своїм економічним змістом ця категорія є нематеріальним активом. Інтелектуальний капітал, як і будь-який нематеріальний об'єкт дослідження, важко піддається визначенню¹⁸. Гудвіл — це капіталізована частина інвестиційних витрат на придбання контролю або значного впливу на підприємство, що купують. Визначається гудвіл як різниця між загальною сумою витрат на придбання і чистими активами підприємства. Гудвіл не можна віднести до вартості якого-небудь певного активу. Вартість гудвіла пов'язана з вартістю інтелектуального капіталу. Структуру інтелектуального капіталу як складової гудвіла та зв'язки між категоріями, що її формують, показано на рис. 1.

Вітчизняна практика ведення обліку дає можливість визначити нематеріальний актив та відобразити його у балансі підприємства після виконання певних

¹⁵ Шкроміда В.В. Рейтингова оцінка фінансового стану підприємства // Проблеми науки: міжгалузевий науково-технічний журнал. — 2003. — № 1. — С. 46—54.

¹⁶ Мельничук Л.Ю. Методологія оцінки нематеріальних активів при визначенні вартості акціонерного товариства // Міжнародні тенденції розвитку бухгалтерського обліку і аудита та перспективи для України: Тези доповідей на міжнародній науково-практичній конференції 19 травня 2006 року — К.: КНЕУ, 2006. — С. 162—163.

¹⁷ Мельничук Л.Ю. Зазнач. праця; Бігдан І.А. Технологія оцінки вартості прав інтелектуальної власності // Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць. — Спец. вип. / Відп. ред. В.Г. Лінник. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 55—61; Журавльова І.В. Фінансовий аспект оцінки інтелектуального капіталу // Фінанси України. — 2002. — № 10. — С. 103—109; Житная І.П., Манухина М.Ю. Гудвилл как особый вид нематериальных активов // Фінанси, облік і аудит: Збірник наукових праць. — Спец. вип. / Відп. ред. В.Г. Лінник. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 162—168.

¹⁸ Журавльова І.В. Фінансовий аспект оцінки інтелектуального капіталу // Фінанси України. — 2002. — № 10. — С. 103—109.

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

умов. Так, підприємство може відобразити у балансі будь-який актив після нотаріального засвідчення права власності на нього. Наприклад, шляхом укладання договору купівлі-продажу активу, договору між засновниками (власниками) підприємства про включення активу як внеску частки одного із засновників до статутного фонду підприємства тощо. Також після отримання активу на підприємстві має існувати ймовірність отримання економічних вигод від його використання в майбутньому. Нематеріальні активи можуть бути поставлені на баланс лише в кількох випадках:

- при купівлі нематеріального активу, наприклад, патенту або торгової марки;
- при внесенні активу до статутного фонду створюваного підприємства;
- при купівлі підприємства з усіма матеріальними та нематеріальними активами, що йому належать.

Для постановки на баланс також необхідна ідентифікація нематеріального активу як окремого та визначення вартості цього активу. Така інформація дає можливість інвесторам вкладати гроші шляхом проведення операцій купівлі часток підприємств, а власникам та державі (після приватизації підприємств) — продавати частки таких підприємств на ринку.

Вуд Френк¹⁹ пропонує застосовувати для оцінки гудвіла метод вартості дисконтованої сили, що заснований на силовій теорії гудвіла, або емпіричний підхід на основі чотирьох методів, які базуються на:

- середньотижневому обсязі продажів за останній рік (характерний для підприємств роздрібною торгівлі);
- загальній сумі гонорарів за рік (характерний для професіональних фірм, таких, як аудиторські);
- середньому чистому річному прибуткові підприємства (за зазначену кількість минулих років);
- надприбутках (характерний для приватного підприємства).

Гудвіл іноді виникає завдяки традиції, оскільки при науковому підході видно, що ніякої підстави сплачувати відповідну суму за гудвіл не було. Тобто гудвіл існує, коли покупець згодний сплачувати його вартість. Звичайний розраху-

¹⁹ Вуд Френк. Бухгалтерський учет для предпринимателей: В 2 т. / Пер. с англ. — М.: Аскери, 1999. — Т. 2. — 301 с.

нок вартості гудвіла аж ніяк не означає, що знайдеться покупець, готовий придбати підприємство за бажану суму. Тобто, як і при будь-якій угоді, немає визначеності, доки ціну не буде погоджено між покупцем і продавцем.

Огляд існуючого стану гудвіла свідчить, що ця категорія не має єдиного трактування та виникає в момент купівлі підприємства. Вартість гудвіла ототожнюється з вартістю інтелектуального капіталу підприємства. Особливості відображення гудвіла в обліково-аналітичній системі полягають у тому, що гудвіл підлягає амортизації. У податковій системі вартість гудвіла не підлягає амортизації та не враховується при визначенні валових витрат платника податку. Визначення процедури відображення гудвіла в обліково-аналітичній та податковій системах, встановлення методів реальної оцінки його вартості може допомогти власникам, інвесторам і державі на практиці визначити та отримати справжню ринкову вартість будь-якого підприємства, що належить до відповідної галузі.

Проведене дослідження свідчить, що обліково-аналітична система України нині не задовольняє потреби ні керівництва підприємств, ні інвесторів щодо визначення вартості підприємств. Хоча й діє стандарт бухгалтерського обліку, що визначає порядок відображення в обліку і звітності гудвіла, однак й досі відсутній національний стандарт, який би визначав особливості оцінки вартості гудвіла та розкривав методологічні засади проведення такої оцінки в обліково-аналітичній системі підприємства. Здійснення оцінки гудвіла, зокрема оцінювання об'єктів інтелектуального капіталу на вітчизняних підприємствах, законодавчо не визначено.

Пропонується для розв'язання проблеми оцінки гудвіла створити систему підготовки кваліфікованих фахівців, які володітимуть методиками проведення оцінки об'єктів інтелектуальної власності та матимуть законні повноваження документального оформлення отриманих результатів у вартісному вираженні. Отже, розв'язання окреслених проблем гудвіла, що сприятиме зростанню інвестиційної привабливості підприємств, наданню реальної оцінки їх активів, залученню іноземних інвестицій та розвитку виробництва високотехнологічної продукції в Україні, доцільно здійснювати на законодавчому рівні.